

**MTA Law Working Papers
2014/18**

**A globalizált világ aktuális
kérdései: államelhalás vagy
államépítés?**

Pongrácz Alex

Magyar Tudományos Akadémia / Hungarian Academy of Sciences

Budapest

ISSN 2064-4515

<http://jog.tk.mta.hu/mtalwp>

PONGRÁCZ ALEX

A GLOBALIZÁLT VILÁG AKTUÁLIS KÉRDÉSEI: ÁLLAMELHALÁS VAGY ÁLLAMÉPÍTÉS?¹

„Ha az állam erős, akkor összezúz bennünket, ha viszont gyenge, akkor elpusztulunk”
/Paul Valéry /²

Nagy örömmre szolgál, hogy a szuverenitás kérdésköre kapcsán rendezett, országos hatókörű konferencián a téma kiemelkedő notabilitásai előtt oszthatom meg gondolataimat a globalizált világ aktuális problémájaként „lajstromozott” állami szuverenitás problematikájáról. A globalizáció, illetve a szuverenitás feltételezett eliminálódása kapcsán már könyvtárakat megtöltő tudományos irodalom áll rendelkezésünkre, így a globalizáció örvényében „Szküllák és Kharübdiszek között hánykolódó” nemzetállam lényegi funkcióváltásaival összefüggésben is tengernyi monográfia, publikáció és értekezés áll az érdeklődő publikum rendelkezésére.³

I. A KLASSZIKUS NEMZETÁLLAMI SZUVERENITÁS ÉRÁJA

A szuverenitás elméletének első rendszerező teoretikusa, BODIN a szuverenitás jegyeit, azaz a főhatalom attribútumait vizsgálva a XVI. század utolsó negyedében minden nehézség nélkül képes volt egy taxatív felsorolással szolgálni.⁴ GROTIUS *A háború és béke jogáról* írott munkájában (1625) még magabiztosan állíthatta a szuverenitásról értekező, hogy a legfőbb hatalom lényegét tekintve azt jelenti, hogy annak „*cselekedetei nincsenek más jogának úgy alárendelve, hogy más emberi akarat döntése azokat hatálytalaníthassa.*”⁵ Ugyanezzel a határozottsággal állíthatta azt is, miszerint a legfőbb hatalom általános alanya az állam, a „*tökéletes közösség*”. BODIN és HOBBS írásaikban az erős nemzeti hatalom szükségessége mellett szálltak síkra, szemben a feudális anarchia, a kiskirályok és oligarchák uralta területek, a vallás-és polgárháborúk kaotikus állapotával. Ezért sürgették a törvényes rend

¹ Ez az írás az MTA TK Jogtudományi Intézete és a K 108790 számú OTKA-program Államtudományi Kutatócsoportja által szervezett, Az állam szuverenitása: eszmény és/vagy valóság című tudományos konferencián (2014. március 21.) elhangzott előadás szerkesztett változata.

² TANZI, VITO: *Government versus Markets. The Changing Economic Role of the State*. Cambridge University Press, Cambridge, 2011, Preface, IX. („*If the State is strong, it will crush us; if it is weak, we shall perish.*”)

³ MALCOLM WATERS már 1995-ben tízezres nagyságrendűre taksálta a vonatkozó publikációk számát és a globális folyamatok elmélyülésével ez a szám csak hatványozódik. Jellemző momentum, hogy míg a Kongresszusi Könyvtár katalógusa 1994-ben 34 „találatot” jelzett a globalizáció kifejezésére, 2000 februárjára ez a mutató már 284-re emelkedett. Forrás: BAYER JÓZSEF: *A globalizáció politikai és kulturális hatásai*, in BAYER JÓZSEF (Szerk.): *Politika és társadalom. Tanulmányok*. MTA Politikai Tudományok Intézete, Budapest, 2002, 12. p.; WATERS, MALCOLM: *Globalization*. Routledge, New York, 2001, 2. p.

⁴ BODIN, JEAN: *Az államról*. Gondolat Kiadó, Budapest, 1987, pp. 115-122.

⁵ GROTIUS, HUGO: *A háború és a béke jogáról*. Pallas Stúdió – Attraktor Kft., Budapest, 1999. I. kötet. 94. p.

zálogaként funkcionáló erős hatalom megkonstruálását.⁶ A vallásháborúkkal tarkított anarchikus időszakok, a születőben lévő kapitalizmus jogbiztonság iránti igénye,⁷ illetve az egyeduralkodók abszolutista törekvéseivel kapcsolatos konfliktusok⁸ egy új elméleti alapot igényeltek, amely egyértelmű és határozott megoldást kínált az államon belüli hatalmi viszonyok problémájára. A szekularizált gondolkodás közepette azonban már nem lehetett az uralkodói hatalom legitimáló tényezője a vallás és az isteni megalapozottságú legitimáció. Az új doktrína szerint alattvalóknak (későbbi terminussal: az állam polgárainak) azért kellett követniük az uralkodói pozícióban lévő személy által alkotott jogot, mert ő a szuverén.⁹

Az állam ezen elméleteknek köszönhetően kiszámíthatóan működő mechanizmussá vált, egy „semleges gépezetté”, amely „*a jogot törvénnyé, az alkotmányt alkotmánytörvénnyé, a törvényt parancssá, az alattvalók lélektani kényszermotiválásának kalkulálható eszközévé változtatja.*”¹⁰ A dinasztikus államot hamarosan felváltotta a polgári állam entitása. Az új rendszer legitimálását szolgáló BODINI és HOBBSI szuverenitáselméletek így az államszuverenitás kategóriájának kialakulásához vezettek.¹¹

Egy rövid birodalomépítési intermezzót (V. KÁROLY uralmát) követően kialakult a modern európai nemzetállamok plurális rendszere, amely az 1648. évi vesztfáliai béke nyomán egyeduralkodóvá tette ezt az új szisztémát. Az állami szuverenitás térnyerésének szimbolikus dátuma ekként 1648 lett. A vesztfáliai békeszerződés két részből állt, egyfelől a német császár és a svéd király között 1648. október 14-én kelt osnabrücki, másfelől pedig a német császár és Franciaország között Münsterben, ugyanezen év október 24-én kötött szerződésből.¹² Az államok egyenlőségén és szuverenitásán alapuló rendszer a kormány, terület és lakosság egységeként felfogott szuverén államiságot helyezte a gondolkodás centrumába. A területi komponens centrumba helyezése a politikai egységek egymástól térben

⁶ BAYER JÓZSEF: *A politikai gondolkodás története*. Osiris Kiadó, Budapest, 2003, 104. p.

⁷ WEBER, MAX: *A protestáns etika és a kapitalizmus szelleme*. Gondolat Kiadó, Budapest, 1982, pp. 11-12.

⁸ A premodern keretek között sokszor omnipotensként ábrázolt uralkodók a *Pater Iustitiae*, „az igazság atyjának” státuszából mintegy axiómaként nyilatkoztatták ki az érvényes jogot, jogteremtésüknek pedig lényegében nem volt korlátja, mivel az Isten által kinyilatkoztatott jogot közvetítették az alávetett polgárok számára. KULCSÁR KÁLMÁN: *Jogszociológia*. Vince Kiadó, Budapest, 2005, 22. p.; TAKÁCS PÉTER (Szerk.): *Államelmélet I. kötet. A modern állam elméletének előzményei és történeti alapvonalai*. Szent István Társulat, Budapest, 2009, 63. p.

⁹ JAKAB ANDRÁS: *A szuverenitás fogalmának megszelídítése – érvelési variációk az európai integráció állandó problémájára*, in PAKSY MÁTÉ (Szerk.): *Európai jog és jogfilozófia. Konferenciatanulmányok az európai integráció ötvenedik évfordulójának tiszteletére*. Szent István Társulat, Budapest, 2008, pp. 245-246.

¹⁰ CS. KISS LAJOS: *Egy keresztény Epimétheusz*, in SCHMITT, CARL: *A politikai fogalma*. Pallas Stúdió – Attraktor Kft., Budapest, 2002, 271. p.

¹¹ SHAW, MALCOLM N.: *Nemzetközi jog*. Complex Kiadó, Budapest, 2008, 43. p.

¹² CSARADA JÁNOS: *A tételes nemzetközi jog rendszere*. Franklin Társulat, Budapest, 1910, 80. p.

történő elválasztásához vezetett. Ezzel sikerült az állam hatalmát és cselekvési szféráját egy meghatározott területhez kötni és a nemzeti szuverenitás nevében ezen a területen belül szinte korlátlaná tenni ezen hatalmat.¹³ (Nem véletlenül jegyezte meg JAKAB ANDRÁS, hogy BODIN, HOBBS vagy PUFENDORF interpretációjában a szuverenitás „mindent vagy semmit” alapon működött, azaz azt vagy korlátlanként, vagy nem létezőként tételezték.¹⁴)

A *territorialitás* elvéből vezethető le, hogy az állam egzakt határain belül korlátlan erőszak-monopóliumot gyakorol, jogrendszert alkot és adószuverenitással rendelkezik. Ezen elvet egészíti ki a *szuverenitás* princípiuma, amelynek külső aspektusa szerint az államok egyetlen, maguknál magasabb hatalomnak sincsenek alávetve, belső vonatkozása pedig, szabadok politikai rendszereik megválasztásában és belügyeikről egyetlen külső hatalommal sem tartoznak elszámolási kötelezettséggel. A szuverenitás az 1789. évi francia forradalmat követő olvasat szerint az állam azon jogát jelenti, hogy autonóm döntéseket hozzon saját hatalmi szféráján belül, ám ez a jog nem az uralkodóból vagy a törvényhozó instanciából ered, hanem végső soron a népből, amely a politikai rendszerek legitimációs bázisául szolgál.¹⁵ Végül ezen rendszerből eredeztethető a legalitás elve is, amely szerint a szuverén államok egymással egyenjogúak, függetlenül hatalmuktól és nagyságuktól. A nemzetközi jog esetleges előírásai, illetve szerződésai az önkéntesség elvén alapulnak, a diplomáciai kapcsolatok tiszteletben tartása pedig nem korlátozhatja a *ius ad bellumot*, mint az állami érdekek megőrzésének végső eszközét. A hadviselés joga ekként az állami szuverenitás legitim kifejeződésévé vált.¹⁶

A gazdaság terrénuma ezen időszakban *de facto* alárendelődött az állam érdekeinek.¹⁷ A merkantilizmus – a kapitalista vállalkozás szempontjainak adaptálása a politika terrénumában – célja az államvezetés hatalmának külső, extern irányba történő megerősítése volt. A merkantilizmus „*a modern államhatalom kialakítását jelenti, amit közvetlenül a fejedelmi bevételek növelésével, közvetve pedig a népesség adóerejének fokozásával*

¹³ SEGESVÁRY VIKTOR: *A globalizációs álmok után egy széttöredező világ*. Mikes International, Hága, 2006, 24. p.

¹⁴ JAKAB (2008), 246. p.

¹⁵ WALLERSTEIN, IMMANUEL: *Bevezetés a világrendszer-elméletbe*. L'Harmattan-Eszmélet Alapítvány, Budapest, 2010, 20. p.

¹⁶ KISS J. LÁSZLÓ: *Globalizálódás és külpolitika. Nemzetközi rendszer és elmélet az ezredfordulón*. Teleki László Alapítvány, Budapest, 2003, pp. 13-14.

¹⁷ GALGANO, FRANCESCO: *Globalizáció a jog tükrében. A gazdaság jogi elemzése*. HVG-ORAC Lap-és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2006, 46. p.

*próbáltak elérni.*¹⁸ A merkantilizmus nemzeti változata az effektíve meglévő nemzeti iparágak rendszeres támogatását irányozta elő. FICHTE az autarkiát és a bezárkózást a végtelenségig abszolutizálta. ráadásul a „zárt kereskedő államának” koncepciója a közjogi méltóságok részéről aktív követőkre is talált: sokan preferálták ugyanis egy olyan állam lehetőségét, amely fokozódó intenzitással kapcsolódik be a gazdasági élet területén, centralizált és tervszerű intézkedésekkel reformálva meg a gazdasági struktúrát és a piac szabályozó szerepét a központi szabályozáson alapuló rendszerrel helyettesíti.¹⁹

II. A NEOLIBERÁLIS OFFENZÍVA ÉS A GLOBALIZÁCIÓ SZIMBIÓZISA, AVAGY ELHALNAK-E A NEMZETÁLLAMOK?

A nemzetállamok, mint a vesztfáliai békeszerződést (1648) követően évszázadokon keresztül domináns entitások *primus inter pares* jellegű pozíciójával szemben a szuverenitás mezején a XX. század második felének során, illetve a XXI. század hajnalán több irányból is sikeresnek mondható „offenzívát” indítottak. A XX. század derekától egyre többen sürgették az állami szerepvállalás korábbi felfogásának revideálását. Ezen időszakra esett a multilaterális nemzetközi egyezmények számának szignifikáns növekedése, illetve a nemzetközi – adott esetben globális – intézmények konstituálásának megsokszorozódása is. A nemzetközi intézmények és NGO-k mellett regionális gazdasági és politikai szerveződések is megjelentek.²⁰ Ezt a folyamatot egészítette ki és gyorsította fel az 1970-es évtizedtől mind markánsabban jelentkező globalizáció²¹ hatására a klasszikus „vesztfáliai” szuverenitás területén bekövetkező drasztikus „tónusváltozás”, amely a gazdasági szuverenitás meghaladásának szimbólumaként a piaci folyamatok primátusát, az állam gazdasági-társadalmi beavatkozásának markáns mértékű redukcióját és a nemzetközi gazdasági integráció szükségességét hirdette.²² Mintegy summázatát adva mindezen tendenciáknak, JESSICA MATTHEWS a következőképpen fogalmazott a nemzetállamok „globális erőterben” képviselt szerepét illetően: „*az államok kezében az 1648-as vesztfáliai békétől kezdődően*

¹⁸ WEBER, MAX: *Gazdaságtörténet. Válogatott tanulmányok*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1979, 276. p.

¹⁹ BRETTER GYÖRGY: *Fichte eszményi állama*, in BRETTER GYÖRGY: *Itt és mást. Válogatott írások*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1979, 439. p.

²⁰ SZABÓ GÁBOR: *Szétszakadó világunk. A globalizáció emberi jogi kockázatai*. Publikon Kiadó, Pécs, 2010, 27. p.

²¹ Erre nézve ld. SCHEIRING GÁBOR – BODA ZSOLT: *Lehet más a fejlődés?* In SCHEIRING GÁBOR – BODA ZSOLT (Szerk.): *Globalizáció és fejlődés. Kritikai fejlődéstanulmányok szöveggyűjtemény*. Végegyet – Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest, 2011, 10. p.; FORGÁCS IMRE: *Európa elrablása 2.0. Adalékok a pénzügyi válságok politikai gazdaságtanához*. Gondolat Kiadó, Budapest, 2012, 88. p.

²² FORGÁCS (2012), 96. p.

*felhalmozott szilárd hatalmi koncentrációnak vége, legalábbis egy időre.*²³ Vitathatatlan tény, hogy a „vesztfáliai rendszer”, a területileg lehatárolt szuverén nemzetállam princípiumának konstrukciója a globalizáció folyamatában teljes revideálásra szorul,²⁴ ám ezen „újrafazonírozás” módja és mértéke már korántsem irreleváns.

A *mainstream* tudományos berkekben számos szerző értekezik a hagyományos (nemzet)állami szuverenitás erodálásáról, elhalványulásáról, vagy egyenesen annak eltűnéséről. Ennek köszönhető, hogy – még ha teljesen más kontextusban is – újra citálni kezdték LENINnek a MARXI és ENGELSI államelhalási sémából kibontott gondolatainak konzekvenciáit.²⁵ KENICHI OHMAE példának okáért egyenesen arról beszélt, hogy a nemzetállamok a nosztalgikus képzelgések tárgyaivá²⁶ és a világgazdaság „rendellenesen működő” szereplőivé váltak.²⁷ Az anarcho-szindikalista DAVID FRIEDMAN felfogásában már egészen odáig jutott, hogy az állam minden funkcióját privatizálni kell, beleértve „természetesen” a hadsereget, a rendőrséget, az igazságszolgáltatás és az oktatást is.²⁸ Ezen extrém tézisek mellett azonban tényként szögezhető le, hogy napjainkban már korántsem állítható minden kétséget kizáróan, hogy a legfőbb hatalom egyedüli letéteményese az állam volna, ahogyan a megváltozott szuverenitás-jegyek listája is legfeljebb exemplifikatív és állandóan változó jelleggel állapítható meg.

CASTELLS tézise szerint a vesztfáliai paradigma meghaladását követően már nem pusztán a nemzetállam tekinthető az autoritás egyetlen forrásának. Ráadásul a nemzetállamokra hárul az a kellemetlen feladat is, hogy legitimálja az egyes nemzetek feletti „kormányzó mechanizmusok” hatalmát. Korunkra a nemzetállamok riválisaivá nőttek ki magukat többek

²³ MATTHEWS, JESSICA: *Power Shift*, in *Foreign Affairs*, 76. évf., 1. szám (1997. január-február), 50. p.

²⁴ SACHS, WOLFGANG: *Fejlődés: Egy eszme tündöklése és bukása*, in SCHEIRING – BODA (2011), 69. p.

²⁵ ENGELS szerint az állam nem öröktől fogva való. A gazdasági fejlődés azon fokán, ahol a társadalom különböző osztályokra szakadt, az állam léte óhatatlan szükségyszerűséggé vált. Amikor azonban elérkezünk a fejlődés azon fokára, amikor is megszűnnek ezek az osztályok, velük együtt pedig az állam is eltűnik. „A társadalom (...) az egész államgépezetet oda helyezi, ahová (...) való lesz: a régiségek múzeumába, a rokka és a bronzbalta mellé.” Idézi: *V. I. Lenin művei. 25. kötet. (1917. június – szeptember)*. Szikra Kiadó, Budapest, 1952, pp. 422-423. LENIN szerint a kapitalizmusból a kommunizmusba való átmeneti időszak idején az elnyomás még szükséges lesz, de itt már a kizsákmányolókból álló kisebbséget fogja elnyomni a kizsákmányoltakból álló többség, az elnyomás apropóján pedig még szükség lesz a külön elnyomó apparátusra, ez azonban már csak átmeneti állam lesz. A kommunizmus viszonyai között azonban az állam teljesen atavisztikussá válik, mert már nem lesznek osztályok, következésképp permanens harc sem a lakosság egy meghatározott része ellen. A kihágások elhalásával együtt elhal az állam is. LENIN (1952), pp. 497-498.

²⁶ OHMAE, KENICHI: *The End of the Nation State. The Rise of Regional Economies*. Harper Collins Publishers, London, 1995, 12. p.

²⁷ OHMAE (1995), 42. p.

²⁸ STERPAN, IONUȚ: *David Friedman's Model of Privatized Justice*, in *Public Reason*, Vol. 3. No. 1 (June 2011), pp. 79-97.

között a tőke-, a termelési, a kommunikációs, bűnözői hálózatok, a nemzetközi intézmények, a szupranacionális katonai gépezetek, a nem kormányzati szervezetek, a nemzetek feletti vallások, sőt, még a különböző társadalmi mozgalmak is.²⁹ Ez a felsorolás – még ha nem is tekinthető kimerítőnek – párhuzamba állítható MALCOLM BULL „listájával”, aki arra a kérdésre, hogy mely entitások tekinthetők a nemzetállamok konkurensainak, a következő válasszal szolgált: civilizációk, kormányközi kapcsolatok, NGO-k, egyházak, nemzetközi szervezetek, akadémiai hálózatok, drokartellek, al-Kaidák.³⁰ Gazdasági szempontból szemlélve a problematikát, az alábbi intézmények nevesíthetők a nemzetállamok „konkurensaiként”: a globális pénzügyi intézmények, a transznacionális társaságok (TNC-k), a magánszabályozási rendszerek derékhadát jelentő hitelminősítő ügynökségek,³¹ a nemzeti valutával szemben potenciálisan támadást indítani képes befektetők és spekulánsok, az államok szabályozási hatókörén kívül eső offshore központok, szabad kereskedelmi övezetek (a dublini Nemzetközi Pénzügyi Központ, a New York-i IBF, Manhattan szabad kereskedelmi zónája).³² Akárhány szereplő is tüntethető fel ezen a képzeletbeli tablón, a nemzetállamok jellemzője, hogy a globális kapitalizmus keretei közepette gyakran találkoznak szembe a „globális arénában” más szereplőkkel – ez a szituáció pedig sokszor kényszeríti az államokat kényszerű kapitulációra. Ezen szereplők ugyanis sokszor bizonyulnak sikeresnek abban, hogy az állami reputációt megtépázzák.

A XXI. század forogtagában a világ, benne a nemzetállamokkal, egyre inkább a kölcsönhatások, illetve az interdependencia alanyává és tárgyává válik, az izoláció, a „szuverenitás kis barlangjainak” létezése pedig megszűnt a nemzetközi kapcsolatok vezérlő elve lenni.³³ A szuverenitás „kapitulálása” a leginkább a gazdaság terepében figyelhető meg. A nemzetállamok gazdaságpolitikai mozgástera radikálisan lecsökkent,³⁴ nem függetlenül a gazdaságpolitikai arénában az 1970-es évek derekától bekövetkezett változásoktól.

²⁹ CASTELLS, MANUEL: *Az identitás hatalma. Az információ kora. Gazdaság, társadalom és kultúra*. II. kötet. Gondolat – Infonia, Budapest, 2006, 417. p.

³⁰ BULL, MALCOLM: *Kell egy kis államszünet?* In *Fordulat*, 6. szám, 2008 ősz, 176. p.

³¹ Moody's Investor Service, Standard and Poor's, Fitch stb.

³² GÁL ZOLTÁN: *Pénzügyi piacok a globális térben*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2010, pp. 171-173.

³³ GALLÓ BÉLA: *A globalizáció „világrendje”*. *Nemzetközi politikai viszonyok az ezredfordulón*, in CSÁKI GYÖRGY – FARKAS PÉTER (Szerk.): *A globalizáció és hatásai. Európai válaszok*. Napvilág Kiadó, Budapest, 2008, 62. p.

³⁴ BAYER JÓZSEF: *Globalizáció és politika*, in BAYER JÓZSEF – LÉVAI IMRE (Szerk.): *Globalizációs trendek. Tanulmányok*. MTA Politikai Tudományok Intézete, Budapest, 2003, 90. p.

Az évtizedeken keresztül sikeresnek mondható „jóléti állam – projecttel” szemben az 1970-es évek közepétől kibontakozó, majd teljes dominanciára szert tevő monetarista (neokonzervatív/neoliberális) ortodoxia térnyerése kapcsán GALBRAITH világosan leszögezte, hogy a monetarista offenzíva az USA-ban, illetve számos nyugat-európai országban a második világháború után fennálló, viszonylag széles körű társadalmi konszenzuson és állampolgári legitimáción nyugvó gazdaságpolitika ellen irányult.³⁵ Ezen erők FRIEDRICH AUGUST HAYEK és MILTON FRIEDMAN nézeteinek akceptálását valósították meg, a „piac megtisztulásának” tételére építvén egész hitvallásukat: eszerint a rugalmas árak jóvoltából a gazdaság képessé válik önmaga stabilizálására,³⁶ az állam pedig szinte csak ott funkcionálhat, ahol a piaci integráció nem lehetséges. FRIEDMAN egyértelműen fogalmazott, amikor rögzítette, hogy *„a kormány hatáskörét korlátozni kell. Fő feladata szabadságunk mind a kapuinkon kívüli ellenségeinkkel, mind pedig polgártársainkkal szembeni védelmezése kell legyen: hogy őrizze a törvényességet és a rendet, hogy kikényszerítse a magánszerződések teljesítését és hogy erősítse a versenypiacokat.”*³⁷

Eme megállapításokat fokozta aztán a végletekig az ún. *Új Jobboldal*, amely már egyértelműen piacbarát és az állam gazdasági aktivitását minimálisra szorító politikát sürgetett. MARGARET THATCHER (1979) és RONALD REAGAN (1980) paradigmaváltása nyomán ezek a kívánalmak az 1980-as évek hajnalától kormányzati patronálásban is részesültek. Ezen folyamatok ideológiai bázisául (HAYEK és FRIEDMAN mellett) az ún. *washingtoni konszenzus*³⁸ programpontjai, a költségvetési stabilizáció, a liberalizáció, a dereguláció és a privatizáció kívánalmi szolgáltak. A globális szabályozó hatalmak, főként az IMF és a Világbank által elvárt vagy kikényszerített „strukturális kiigazítás” programja, illetve politikája folytán szinte az egész glóbusz a neoliberális „kísérlet” laboratóriumává vált – a bipoláris világrend összeomlását követően immáron a posztoszocialista térségben is. IGNACIO RAMONET behatóan foglalkozott a globalizáció szuperstruktúrájának „planetáris hatalmával” (WTO, IMF, Világbank, OECD, G8-ak, nemzetközi hitelminősítő szervezetek és

³⁵ FORGÁCS (2012), 88. p.

³⁶ BISHOP, JOHN D.: *Adam Smith's Invisible Hand Argument*, in *Journal of Business Ethics*, Vol. 14, No. 3. (mar. 1995), pp. 165-180; PALLEY, THOMAS I.: *Milton Friedman: The Great Laissez-faire Partisan*, in *Economic & Political Weekly*, Vol. 41., No. 49. (Dec. 2006), pp. 5041-5043.

³⁷ FRIEDMAN, MILTON: *Capitalism and Freedom*. University of Chicago Press, Chicago, 1962, pp. 2-3.

³⁸ WILLIAMSON, JOHN: *What Washington Means by Policy Reform*, in JOHN WASHINGTON WILLIAMSON (Szerk.): *Latin American Adjustment: How Much Has Happened*. Institute for International Economics, Washington, 1990, pp. 7-20. A washingtoni konszenzus az alábbiakat tartalmazza: fiskális fegyelem, szűkebb költségvetés, az adókedvezmények csökkentése, a pénzügyi liberalizáció, az exportösztönző valutaárfolyamok, a külkereskedelem útjában álló akadályok lebontása, a külföldi működőtőke belépésének megkönnyítése, az állami vállalatok privatizációja, a totális gazdasági dereguláció, illetve a magántulajdon biztonsága.

a washingtoni konszenzus „legitimáló” ideológiája, transznacionális vállalatbirodalmak, médiabirodalmak, a nemzetközi pénz-és tőkepiac egybe kapcsolódó láncolata). Ezzel kapcsolatban állapította meg, hogy „*a demokratikus vitától függetlenedett és az általános választójognak alá nem vetett politikai hatalmak vezetik a Földet, és szuverénként döntenek lakóik sorsáról, s anélkül, hogy bárminő ellenhatalom korrigálná, módosítják vagy hozzák meg döntéseiket. Azért, mert a hagyományos ellenhatalmak – parlamentek, pártok, médiumok – vagy túlságosan is helyi érdekűek, vagy pedig túlzottan is cinkosok.*”³⁹

DON KALB meglátása szerint a globalizáció jelenleg érvényesülő formáit a „világméreteket öltő piacosítás politikai vállalkozásának” tekinthetjük, amelynek fő támogatói a nemzetek feletti ágensek profitot realizáló szegmensei, illetve a függő országokban velük kooperáló (komprádor) szövetségeseik.⁴⁰ Ez a politika „*mindenütt a liberalizálás, dereguláció és privatizáció politikáját, a piaci spontaneitás szerepét helyezte előtérbe az állami szabályozás ellenében és nagymértékben hozzájárult a nemzetgazdaságok világgazdasági nyitottságának fokozódásához, az interdependenciák kiszélesedéséhez és elmélyüléséhez.*”⁴¹ A neoliberális konszenzus tehát összefoglalóan azt jelenti, hogy általános jelleggel utasítják el a keynesiánus intézkedéseket, emellett pedig realizálni igyekeznek az „*állam kiüresítését mind több és több állami funkció privatizációja útján.*”⁴² A korábbi gazdaságirányítási rendszereket (és a KEYNESIÁNUS gazdaságpolitika megoldásait) tudatosan meggyengítik, és nem zárható ki, hogy végül teljesen a nemzetközi szervezetekhez delegálják az egyes gazdaságpolitikai funkciókat.⁴³

III. ORDOLIBERALIZMUS VAGY A HELYI KÖZÖSSÉGEKRE ÉPÍTŐ HUMÁN FEJLŐDÉS?

A fenti, *mainstream* érvelés mellett hozzá kell azonban tenni, hogy az állami szerepvállalást a neoliberális dogma érvényesülési keretei között sem tételezi mindenki egységesen. A rendkívül népszerű „állam visszaszorulása/visszaszorítása” értelmezési kánon

³⁹ Idézi: SZIGETI PÉTER: *Kategóriák. Civil társadalom (Société civil) – szociális piacgazdaság – jóléti állam – szociáldemokrácia – globalizáció – superstruktúra*, in SZIGETI PÉTER: *Társadalomkutatás – mi végre? Politikatudomány. Alkotmányjog. Világrendszerelmélet*. Széchenyi István Egyetem, Győr, 2011, 255. p.

⁴⁰ KALB, DON: *A folyamatoktól az erőszakig. Politika és tudás a globalizációról és a birodalomról folyó vitákban*, in SCHEIRING – BODA (2011), 19. p.

⁴¹ SZENTES TAMÁS (Szerk.): *Fejlődés. Versenyképesség. Globalizáció*. I. kötet. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2005, 70. p.

⁴² CROUCH, COLIN: *The terms of the neoliberal consensus*, in *The Political Quarterly*, Vol. 86., No. 4. (1997), p. 357., 359.

⁴³ FARKAS PÉTER: *Röviden a globalizáció fogalmáról*, in CSÁKI GYÖRGY – FARKAS PÉTER (Szerk.): *A globalizáció és hatásai. Európai válaszok*. Napvilág Kiadó, Budapest, 2008, 16. p.

mellett megjelent egy olyan érvelés is, amely az állami feladat-és hatáskörök újraszabásáról beszél. Itt már korántsem arról van szó, hogy a „király meztelen” és kiszolgáltatott a globális kapitalizmus dzsungeltörvényeinek. WACQUANT meggyőzően érvel amellett, hogy a piac dominanciáját biztosító intézményi szerkezetet végső soron mégiscsak az állam határozza meg. Meglátása szerint a neoliberalizmus nem gazdasági, hanem politikai projekt, amely az állam lebontása (ha úgy tetszik, „elhalása”) helyett annak újjászervezését jelenti. A neoliberalizmus felfogása elutasítja ugyan a kollektív profilú gazdaságpolitikai megoldásokat (KEYNESIÁNUS és szocialista praxis), ám az éjjeliőr vagy bakterállam melletti érveket is. „A neoliberalizmus szeretné megreformálni és átalakítani az államot annak érdekében, hogy az tevékenyen támogassa és mozdítsa elő a piacok folyamatban levő kiépítésének politikai projektjét.”⁴⁴ Ahogy az ordoliberalizmus, a II. világháború utáni, az NSZK-ban uralkodóvá vált neoliberalis vonulat képviselői fogalmaznának: a cél egy árszabályozó mechanizmuson alapuló, versenyelvű rendszer létrehozása (WALTER EUCKEN), illetve az ez ennek működését biztosító, a versenyalapú gazdasággal konform speciális intézményi keret kialakítása.⁴⁵ Az igazságos társadalmi rend záloga a *freiburgi iskola* hívei⁴⁶ szerint a jogállam létrehozása: ezen a fundamentumon, az alkotmányos jogállami elvek közé szorított intézményeken és politikai aktivitáson nyugszik ugyanis a kapitalizmus léte és működése.

RÖPKE sokban legitimálható, „harmadik utas” nézőpontja a *laissez faire* típusú SPENCERI szabadpiaci konstrukció, illetve az állampolgárt a „bölcstől a sírig” kísérő szociális jóléti állam közötti „arany középutat” képviselte. Felfogásában az emberi tényező is kiemelt prioritást élvez. Számára a piacgazdaság a társadalom életének csak egy szűk szegmense, amelyet egy jóval kiterjedtebb szociális-társadalmi szféra vesz körül. Ezen vertikumban „az emberek egyáltalán nem versenyeznek egymással, nem termelők, fogyasztók, gazdasági társaságok, részvényesek, megtakarítók, hanem egyszerű emberek, (...) családtagok, szomszédok, vallási felekezetek tagjai, munkahelyi kollégák, közélet iránt érdeklődő állampolgárok, húsvér emberek, a maguk gondolataival és örök emberi érzéseivel; igazságosságra, békére, a jól végzett munka örömeire, a természet szépségeire és nyugalomára vágyanak.”⁴⁷ Röpke „neoliberalizmusa” a szabad emberek gazdasági megszervezését célzó projekt; az az individuum tekinthető szabadnak, aki egy természet adta családi-, vállalkozói-,

⁴⁴ WACQUANT, LOÏC: *Három lépés a létező neoliberalizmus történeti antropológiája felé*, in *Fordulat.*, 2012/2. (18.) szám, 20. p.

⁴⁵ DARDOT, PIERRE – LAVAL, CHRISTIAN: *A globálrezon. A neoliberalizmus múltja és jelene*. Egykettő Kiadó, Budapest, 2013, 190. p.

⁴⁶ WALTER EUCKEN és FRANZ BÖHM tekinthetők a legfőbb képviselőknek.

⁴⁷ RÖPKE, WILHELM: *Civitas Humana. A Humane Order of Society*. William Hodge, London, 1948, 32. p.

vagy helyi közösség tagja, aki számíthat az interperszonális kapcsolataiban szerepet játszó család, barátok és kollégák sokat mondó szolidaritására⁴⁸ és mentes mind a paternalista állami gyámkodástól, mind a humánumot a gazdasági erők orosz rulett játékának kiszolgáltató „láthatatlan kéz” nagyon is látható csapásaitól. Ha továbbfejlesztjük RÖPKE gondolatait, már csak egy lépésre járunk attól, hogy valóságosan is elrugaszkodjunk a neoliberais ortodoxia gondolatvilágától: a fenntartható humán fejlődés egy olyan társadalmat kíván konstruálni, amelyben a közjavak előállítását, illetve menedzselését a helyi közösségek spontán önszerveződő módon, állami vagy piaci beavatkozás nélkül képesek hatékonyan megoldani.⁴⁹ Az önszerveződő társadalom *conditio sine qua non*ja ugyanis a prosperáló helyi gazdaság, illetve az állampolgárok aktív részvételén alapuló közélet.

IV. ÁLLAMÉPÍTÉS, VAGY AMIT AKARTOK?

A 2007 nyarán kitört, Amerikából kiinduló globális gazdasági és pénzügyi válság hatására az állam szerepét illetően sokak szemében revideálódtak a korábbi neoliberais tanok. A válság folytán dominóként dőlt össze az évtizedeken keresztül domináns neoliberalizmus főiránya és a neokonzervatív eszmerendszer legitimitása is megkérdőjeleződött. *„A liberalizáció, dereguláció, privatizáció szentháromsága nem tartható fenn tovább akkor, amikor az önszabályozó piacok hatékonyságán és a felelősségteljes piaci magatartáson alapuló amerikai pénzügypolitika a legnagyobb pénzügyi intézmények részvényeinek elértéktelenedéséhez, a bankrendszer működőképességének felborulásához, és végső soron az 1934 óta példátlan állami mentőakciókhoz és közvetlen tulajdonosi szerepvállaláshoz vezetett.”*

⁵⁰ A bankok állami forrás útján történő megmentése és konszolidációja a chicagói iskola tanainak teljes összeomlását jelentették, emellett a szabályozó intézmények jogi és szervezeti potenciál-erősítésének szükségessége is elemi igényként merült fel. A kortárs államelméleti munkákban már bőségesen találkozhatunk olyan megoldási javaslatokkal, amelyek szembemennek az évtizedeken keresztül axiómaként kezelt neoliberais dogmákkal és az állam új típusú szerepvállalását vetítik előre. *„Különösen azért fogalmazódott meg az állam szerepének újraértékelése olyan élesen, mert a gazdasági válság lényegesen kisebb károkat okozott azokban az országokban, ahol a gazdaság feletti (...) állami irányítás (ösztönzés és*

⁴⁸ RÖPKE, WILHELM: *The Social Crisis of Our Time*. Hedge, London, 1952, 242. p.

⁴⁹ OSTROM, ELINOR: *Governing the Commons. The Evolution of Institutions for Collective Action*. Cambridge University Press, Cambridge, 1990.

⁵⁰ GÁL (2010), pp. 661-662.

kontroll) lényegesen nagyobb, mint az euroatlanti modellben.”⁵¹ Ez alátámasztja azt az állítást, hogy válság idején egyedül az állam képes arra, hogy a stabilitás hordozója maradjon, szemben a piacok instabil metódusaival. Az állam számára fenn kell tartani azt a képességet, hogy a piac, sőt, bizonyos esetekben a társadalom aktorai számára is korlátokat állítson fel, éppen a társadalom védelme érdekében.⁵²

Több olyan modellértékű elméleti és gyakorlati megoldás látott napvilágot a XX. század második felétől egészen napjainkig, amelyek alapján egy hatékony, a jó kormányzás (*good governance*) igényével adekvát, kellő demokratikus garanciákkal körülbástyázott és a globális trendekhez is igazodó, mégis fejlesztő karakterű állam kreálható a XXI. században. A változás irányát jól mutatja, hogy az államszocialista kísérletek bukását követően még a „történelem végét” vizionáló FRANCIS FUKUYAMA az ezredforduló után már *Államépítés* címmel jelentette meg könyvét.⁵³ A válság „kifutását” követően, 2011-ben pedig már egyértelműen az erős állam szükségessége mellett foglalt állást azzal, hogy kijelentette: a közigazgatás fejlesztésére van szükség, valamint arra, hogy a végrehajtó hatalom sok évre előre képes legyen kalkulálni és a terveit kivitelezni. Ennek révén a az állam válság-prevenációs és „kríziskezelői” karaktere megerősíthető és hatékonyabbá tehető.⁵⁴

A „piaci fundamentalizmus” és a „globális szabad verseny”⁵⁵ doktrínája a gazdasági és pénzügyi válság, a globalizáció-kritikus mozgalmak aktivitása, a Dél országainak erősödő együttműködése, illetve a neoliberális fejlesztéspolitikák csődje folytán megváltozott, a neoliberalizmus közpolitikai programja és a washingtoni konszenzus pedig világszerte háttérbe szorult.⁵⁶ Ennek hátterében az állt, hogy rájöttek: „*a washingtoni konszenzus nem átfogó, politikailag és érzelmileg semleges törvények, hanem durva érdekek tudományosságba öltöztetett összefoglalója volt, amely egy megrokkant nemzetgazdaságot, növekvő*

⁵¹ GELLÉN MÁRTON: *A közigazgatási reformok az államszerep változásainak tükrében*. Doktori értekezés. Széchenyi István Egyetem Állam-és Jogtudományi Doktori Iskola, Győr, 2012, 9. p.

⁵² WALZER, MICHAEL: *Politics and Passion. Toward a More Egalitarian Liberalism*. Yale University Press, New Haven – London, 2006, 68. p. Idézi: GELLÉN (2012), 29. p.

⁵³ FUKUYAMA, FRANCIS: *Államépítés. Kormányzás és világrend a 21. században*. Századvég Kiadó, Budapest, 2005

⁵⁴ BIRDSALL, NANCY – FUKUYAMA, FRANCIS: *The Post-Washington Consensus: Development After the Crisis*. Foreign Affairs 90, No. 2. (March/April 2011), pp. 50-52.

⁵⁵ SZIGETI PÉTER: *Világrendszernézőben. Globális „szabad verseny” – a világg kapitalizmus jelenlegi stádiuma*. Napvilág Kiadó, Budapest, 2005

⁵⁶ SCHEIRING GÁBOR: *Fenntartható humán fejlődés neoliberalizmus helyett: gondolatok a jóléti állam politikai ökológiájáról*, in SCHEIRING GÁBOR – BODA ZSOLT (Szerk.): *Gazdálkodj okosan! A privatizáció és a közszolgáltatások politikája*. Védjegyet – Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest, 2008, 48. p.

szegénységet és nyomasztó adóssághalmazt eredményezett.”⁵⁷ A „poszt-washingtoni konszenzus” égisze alatt a korábbi neoliberais áramlat helyét a jó kormányzás, a piacot reguláló intézményi környezet és az ehhez szükséges állami funkciók megteremtése/megerősítése, az alapvető jogok biztosítás, illetve a minőségi közszolgáltatások fontosságát hangsúlyozó narratíva vette át.⁵⁸

A XXI. századi kihívásokra adott szakszerű és modern válaszokat a következő irányzatok megállapításainak felhasználásával tartom kivitelezhetőnek: a *fejlesztő állam* (*Developmental State*) empirikus adatokkal is alátámasztható praxisa; a közigazgatási jog terepében a *New Public Management* piac-konform ideáira reflektáló *neoweberiánus* vonulat; a FUKUYAMA által képviselt *államépítés* teóriája, végül a *jóléti állam* (*Welfare State*) elképzelése nyomán megvalósított skandináv modell mechanizmusának megoldásai. Idő hiányában ezen téziseket csak az általam legfontosabbnak tartott két irány lakonikus jellemzésével kívánom most felvázolni.

Ad. 1. A fejlesztő állam paradigmája az igazi sikertörténetét a délkelet-ázsiai térségben megvalósított gyakorlat révén könyvelhette el.⁵⁹ A fejlesztő állam délkelet-ázsiai praxisa ugyan tiszteletben tartja a társadalmi és gazdasági rend tágabb környezetben érvényesülő paramétereit (ekként a globális kapitalizmust), de a gazdasági rendszer alapvető megreformálására törekszik (ebben a térségben függetlenül magától a társadalmi elvárásoktól vagy kívánságoktól), méghozzá erős állami gyámkodás segítségével.⁶⁰ Japán a második világháborút követő fejlesztések során – CHALMERS JOHNSON terminológiájával élve – alapvetően egy tervracionális realizáló állam (*Plan Rational State*) arculatát mutatta, amennyiben tudatosan igyekezett közvetlen állami beavatkozások útján hatni a gazdasági fejlődés menetére.⁶¹ Ezt a japán mintát kezdte el a későbbiekben kopírozni Tajvan, Dél-Korea, Szingapúr, illetve Hong-Kong (az ún. „kistigrisek”) állami vezetése. A fejlesztő állam sikere egyrészt azzal magyarázható, hogy a kedvező geopolitikai klímában – a hidegháború idején – ezen rezsimek az USA (illetve Hong-Kong esetén Nagy-Britannia) teljes körű támogatását élvezték. Másrészt a hatékony, technokrata szellemiségű apparátusuk, a jól

⁵⁷ RÓNA PÉTER: *Előszó*, in SCHEIRING – BODA (2011), 8. p.

⁵⁸ SCHEIRING (2008), 48. p.

⁵⁹ CASTELLS, MANUEL: *Az évezred vége. Az információ kora. Gazdaság, társadalom és kultúra*. Gondolat – Infónia, Kalocsa, 2007, 323. p.

⁶⁰ CASTELLS (2007), 323. p.

⁶¹ CSÁKI GYÖRGY: *A fejlesztő állam – új felfogásban. A fejlesztő állam az elmúlt másfél évtized nemzetközi irodalmában*, in CSÁKI GYÖRGY (Szerk.): *A látható kéz. Fejlesztő állam a globalizációban*. Napvilág Kiadó, Budapest, 2009, pp. 23-24.

képzett köztisztviselői gárda követni tudta a fejlődési fázisokban előtérbe kerülő szükségleteket. Harmadrészt ezen programok nem találták szemben magukat a társadalom ellenállásával – nem kis részben egyébként éppen azért, mert berendezkedésük autoriter elveken nyugodott –, illetve az életszínvonal javulását eredményezte, csökkentve a jövedelmi egyenlőtlenségeket és szociális szolgáltatásokat biztosítva.⁶² Végül a vállalkozók, a tőkésosztály elfogadták az állami tervezés primátusát és hajlandónak mutatkoztak az abban rögzített ágazati reformok megvalósításában történő közreműködésre.⁶³ Látni kell, hogy ez a konstrukció nemcsak tekintélyelvű alapon jöhet létre (mint történt ez Délkelet-Ázsiában), hanem demokratikus keretek között is virulenssé válhat (a skandináv térség, illetve Írország példája).⁶⁴

A ROBERT HUNTER WADE nevével fémjelzett⁶⁵ *Governing the Markets* irányzat lényege, hogy a délkelet-ázsiai szisztéma nyomán megrajzolható a kapitalizmus keretein belül maradó és a hosszú távú fejlődés célját szolgáló, ám a gazdaság működésébe aktívan beavatkozó állam képe. WADE szerint az államilag koordinált ipari politikák és programok léte hozzájárulhat a fejlődő államok gazdasági növekedéséhez, sőt, annak ez szükséges feltétele is.⁶⁶

Ad 2. A neoweberianus közigazgatás-tudományi irányzat a New Public Management (NPM) állambarát kihívójaként jelent meg. A felfogás a *good government* megközelítését hasznosítja, amely a kormányzást valós, politikailag értékelhető tartalommal igyekszik megtölteni. A felfogás nem kívánja totálisan perifériára szorítani az államot, mert a társadalom életében komoly szerepet játszó szereplőként tételezi azt, amelynek „*elsődleges feladata a közjó megteremtése, és mindenki számára a lehetőségeihez mérten való biztosítása.* (...) *A széles társadalmi párbeszédre nem azért van szükség, mert a hatalomban tehetségtelen emberek ülnének, hanem pontosan azért, hogy az állam által képviselt közjó valóban az emberek igényeit tükrözze. Az állam a neoweberi konstrukcióban aktív, tehát beavatkozik, de csak ott, ahol és amennyire szükséges. Intelligens, tehát a piaci szereplőkkel és a civil szférával gyümölcsöző kapcsolatokat ápol. És erős, ami nem jelenti azt, hogy nagy, terjeszkedő, és a hatásköri anomáliáknak se szeri, se száma. De nem is azt, hogy kicsi,*

⁶² CASTELLS (2007), pp. 331-333.

⁶³ CSÁKI (2008), 30. p.

⁶⁴ CSÁKI (2008), 10. p.

⁶⁵ WADE, ROBERT HUNTER: *Governing the Markets. Economic Theory and the Role of Government in East Asian Industrialization*. Princeton University Press, New Jersey, 2003

⁶⁶ WADE (2003), pp. 256-296.

eszköztelen, és ha cselekvésre kerülne sor, nem rendelkezik szakértői apparátussal. Az intézmények feladatait pontosan le kell fektetni, magasan képzett generalistákat kell az élükre állítani és szakterületükön kimagasló specialistákat az egyes részlegek élére.”⁶⁷ POLLITT és BOUCKAERT kutatásai szerint a modell őrzi a hagyományos MAX WEBERI komponenseket (az állam megerősítése, a képviseleti demokrácia legitimációs szerepének növelése, a közigazgatási jog szerepének fokozása) és újabb elemekkel kombinálja azt (a közigazgatásnak ki kell szolgálnia az állampolgárok igényeit, az állampolgárokat be kell vonni a döntésekbe, a közpénzek felhasználása során a tényleges eredmény elérésére kell koncentrálni, a közszolgálatot tovább kell fejleszteni).⁶⁸ LYNN szerint a neoweberi iskola lényege a globális kapitalizmus ellen fellépni kívánó nemzetállamok igazgatási elitjeinek reakciója, az európai nemzetek segélykiáltása.⁶⁹

V. ÖSSZEGLÉS

Véleményem szerint – bár lényeges tónusbeli eltolódások zajlottak le az elmúlt évtizedekben – a nemzetállam továbbra is jelentős tényezőként fog funkcionálni, hiszen egyedül ez az entitás rendelkezhet kellő végrehajtói kapacitással és hatalommal arra, hogy érvényt szerezzen a jogalkotói akaratnak. MAX WEBER híres meghatározásával élve egyedül az állami szervek rendelkeznek a törvényes erőszak monopóliumával, a közhatalmi kényszerrel történő eljárás lehetőségével.⁷⁰ Egyedül az állam jogosult diszponálni a honvédség, a rendőrség, a nemzetbiztonsági szolgálatok és az ellenőrző szervek felett, egyedül az Országgyűlés jogosult arra, hogy törvényt alkosson a központi költségvetésről és annak végrehajtására felhatalmazza a Kormányt a bevételek beszedésére, illetve a kiadások teljesítésére.⁷¹ SASKIA SASSEN véleménye szerint a szuverenitás nem fog elsorvadni, sokkal inkább a globalizáció és a „nemzetek feletti intézmények” hatására történő átalakulás figyelhető meg. „*Ma is jelentős fokú szuverenitás van a világban, csak koncentrálódási*

⁶⁷ MENYHÁRT ZSOLT: *Az állami szerepvállalás aktuális kérdései, avagy változást indukál-e az egységes(ülő) Európai Közigazgatási Tér?* In: FÓNAI MIHÁLY – SZILÁGYI EMESE (Szerk.): *Studia Iuvenum 2011*. Debreceni Állam-és Jogtudományi Kar, 2011, 389. p.

⁶⁸ GELLÉN (2012), 98. p.

⁶⁹ LYNN, LAURENCE E.: *What is Neo-Weberian State? Reflections on a Concept and its Implications*, in The NISPAcee Journal of Public Administration and Policy Special Issue: A Distinctive European Model? The Neo-Weberian State. Volume I, Number 2, Winter 2008/2009, pp. 17-30.

⁷⁰ WEBER, MAX: *Gazdaság és társadalom. A megértő szociológia alapvonalai*. I. kötet. A gazdaság, a társadalmi rend és a társadalmi hatalom formái. (A társadalmi szervezetek: közösségek, társulások, vallások). Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1992, 10. p.

⁷¹ Magyarország Alaptörvénye, 36. cikk

*helyei az elmúlt két évtizedben megváltoztak, s ebben a gazdasági globalizációnak kulcsfontosságú szerepe van.*⁷² Úgy látom, hogy amíg a jogi szuverenitás a „posztnemzeti állapot” keretei között is teljes⁷³ és az csak az önkorlátozás aktusa révén „csorbul”, addig a politikai szuverenitást több faktor is befolyásolja (itt relevánsnak számítanak olyan belső dimenziók is, mint pl. a polgárháború jelensége), a gazdasági szuverenitás kapcsán pedig már csak nagyon erős megszorításokkal állami szuverenitásról beszélni. Az is igaz ugyanakkor, hogy az állam marad a válságok esetére a végső garanciavállaló (hitelező), a gazdaság fő szabályozója, a gazdaságpolitika kidolgozója, a gazdaság legfőbb stabilizátora és korlátozott mértékben ugyan, de tulajdonosként és közszolgáltatóként is funkcionál.⁷⁴

DAHRENDORF megállapítása tehát, miszerint *„bármilyenek is a globális nyomások és a lokális húzóerők, a nemzetállam marad a reformok központi szereplője”,*⁷⁵ napjainkra is érvényes „kinyilatkoztatás”. Érdekes azonban megfontolni LECKY gondolatát is: a nemzet boldogulásának alapja a *„tisztá családi élet, a kereskedelmi tisztesség, az erkölcsi érték s a közszellem magas színvonala; az egyszerű szokások, a bátorság, az igazlelkűség s az egészséges, higgadt ítélet, melynek forrása (...) a jellem (...) és az értelem. Ha valamely nemzet jövőjéről helyes ítéletet akarsz alkotni, vizsgálj meg gondosan: növekvőben vannak-e ezen tulajdonságok, vagy kiveszőben? Főként azt figyeld meg: mely tulajdonságokat becsülik legtöbbször a közéletben? (...) Az erkölcsi áramlat megfigyelése alapján állapíthatod meg legjobban bármely nemzet horoszkópját.*⁷⁶

Úgy látom, hogy az általam ismertetett és különböző szabályozási területek hatálya alá tartozó útmutatások csak kombináltan, egymás vegyítésével alkalmazhatók hatékonyan és sikeresen. Ezen elméletek szintéziseként szükséges lenne egy olyan konstrukciót kreálni, amely a demokratikus pluralizmus égisze alatt és a szabályozott piac keretein belül egyesíti a piac, a civil társadalom és az állam erőit, méghozzá akként, hogy az első szektorban a civil társadalmat, a másodikban az államot és a harmadikban a piaci intézményeket helyezi el – ez

⁷² SASSEN, SASKIA: *Elveszített kontroll? Szuverenitás a globalizáció korában.* Helikon Kiadó, Szeged, 2000, 47. p.

⁷³ Az Alaptörvény R cikk (1) bekezdése értelmében az Alaptörvény Magyarország jogrendszerének alapja; a (2) bekezdés rögzíti, hogy az Alaptörvény és a jogszabályok mindenkire kötelezőek.

⁷⁴ GÁL (2010), 175. p.

⁷⁵ CSÁKI (2009), 31. p.

⁷⁶ LECKY, WILLIAM EDWARD HARTPOLE: *Historical and Political Essays.* Longmans, Green and Co., London, 1910, 38. p.

pedig egyben érdek-és igényérvényesítési sorrendet is jelentene. A piac ugyanis sokszor érzéketlen arra, hogy felismerje a társadalomban megjelenő emberi szükségleteket.

FELHASZNÁLT IRODALOM

1. BAYER JÓZSEF: *A globalizáció politikai és kulturális hatásai*, in BAYER JÓZSEF (Szerk.): *Politika és társadalom. Tanulmányok*. MTA Politikai Tudományok Intézete, Budapest, 2002, pp. 11-34.
2. BAYER JÓZSEF: *A politikai gondolkodás története*. Osiris Kiadó, Budapest, 2003
3. BAYER JÓZSEF: *Globalizáció és politika*, in BAYER JÓZSEF – LÉVAI IMRE (Szerk.): *Globalizációs trendek. Tanulmányok*. MTA Politikai Tudományok Intézete, Budapest, 2003, pp. 80-103.
4. BIRDSALL, NANCY – FUKUYAMA, FRANCIS: *The Post-Washington Consensus: Development After the Crisis*. Foreign Affairs 90, No. 2. (March/April 2011), pp. 45-53
5. BISHOP, JOHN D.: *Adam Smith's Invisible Hand Argument*, in Journal of Business Ethics, Vol. 14, No. 3. (mar. 1995), pp. 165-180
6. BODIN, JEAN: *Az államról*. Gondolat Kiadó, Budapest, 1987
7. BRETTER GYÖRGY: *Fichte eszményi állama*, in BRETTER GYÖRGY: *Itt és mást. Válogatott írások*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1979
8. BULL, MALCOLM: *Kell egy kis államszünet?* In: Fordulat, Hatodik szám, 2009 ősz, pp. 162-180
9. CASTELLS, MANUEL: *Az évezred vége. Az információ kora. Gazdaság, társadalom és kultúra*. Gondolat – Infonia, Kalocsa, 2007
10. CASTELLS, MANUEL: *Az identitás hatalma. Az információ kora. Gazdaság, társadalom és kultúra*. II. kötet. Gondolat – Infonia, Budapest, 2006 CASTELLS, MANUEL: *Az identitás hatalma. Az információ kora. Gazdaság, társadalom és kultúra*. II. kötet. Gondolat – Infonia, Budapest, 2006
11. CROUCH, COLIN: *The terms of the neoliberal consensus*, in The Political Quarterly, Vol. 86., No. 4. (1997), pp. 352-360.
12. CS. KISS LAJOS: *Egy keresztény Epimétheusz*, in SCHMITT, CARL: *A politikai fogalma*. Pallas Stúdió – Attraktor Kft., Budapest, 2002
13. CSARADA JÁNOS: *A tételes nemzetközi jog rendszere*. Franklin Társulat, Budapest, 1910
14. CSÁKI GYÖRGY: *A fejlesztő állam – új felfogásban. A fejlesztő állam az elmúlt másfél évtized nemzetközi irodalmában*, in CSÁKI GYÖRGY (Szerk.): *A látható kéz. Fejlesztő állam a globalizációban*. Napvilág Kiadó, Budapest, 2009, pp. 13-33.
15. DARDOT, PIERRE – LAVAL, CHRISTIAN: *A globálrezon. A neoliberalizmus múltja és jelene*. Egykettő Kiadó, Budapest, 2013
16. FARKAS PÉTER: *Röviden a globalizáció fogalmáról*, in CSÁKI GYÖRGY – FARKAS PÉTER (Szerk.): *A globalizáció és hatásai. Európai válaszok*. Napvilág Kiadó, Budapest, 2008, pp. 3-19.

17. FORGÁCS IMRE: *Európa elrablása 2.0 Adalékok a pénzügyi válságok politikai gazdaságtanához.* Gondolat Kiadó, Budapest, 2012
18. FRIEDMAN, MILTON: *Capitalism and Freedom.* University of Chicago Press, Chicago, 1962
19. FUKUYAMA, FRANCIS: *Államépítés. Kormányzás és világrend a 21. században.* Századvég Kiadó, Budapest, 2005
20. GALGANO, FRANCESCO: *Globalizáció a jog tükrében. A gazdaság jogi elemzése.* HVG-ORAC Lap-és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2006
21. GALLÓ BÉLA: *A globalizáció „világrendje”. Nemzetközi politikai viszonyok az ezredfordulón,* in CSÁKI GYÖRGY – FARKAS PÉTER (Szerk.): *A globalizáció és hatásai. Európai válaszok.* Napvilág Kiadó, Budapest, 2008, pp. 57-78.
22. GÁL ZOLTÁN: *Pénzügyi piacok a globális térben.* Akadémiai Kiadó, Budapest, 2010
23. GELLÉN MÁRTON: *A közigazgatási reformok az államszerep változásainak tükrében.* Doktori értekezés. Széchenyi István Egyetem Állam-és Jogtudományi Doktori Iskola, Győr, 2012
24. GROTIUS, HUGO: *A háború és a béke jogáról.* Pallas Stúdió – Attraktor Kft., Budapest, 1999. I. kötet
25. JAKAB ANDRÁS: *A szuverenitás fogalmának megszelídítése – érvelési variációk az európai integráció állandó problémájára,* in PAKSY MÁTÉ (Szerk.): *Európai jog és jogfilozófia. Konferenciatanulmányok az európai integráció ötvenedik évfordulójának ünnepére.* Szent István Társulat, Budapest, 2008, pp. 245-266
26. KALB, DON: *A folyamatoktól az erőszakig. Politika és tudás a globalizációról és a birodalomról folyó vitákban,* in SCHEIRING GÁBOR – BODA ZSOLT (Szerk.): *Globalizáció és fejlődés. Kritikai fejlődéstanulmányok szöveggyűjtemény.* Védegyelet – Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest, 2011, pp. 18-52.
27. KISS J. LÁSZLÓ: *Globalizálódás és külpolitika. Nemzetközi rendszer és elmélet az ezredfordulón.* Teleki László Alapítvány, Budapest, 2003
28. KULCSÁR KÁLMÁN: *Jogszociológia.* Vince Kiadó, Budapest, 2005
29. LECKY, WILLIAM EDWARD HARTPOLE: *Historical and Political Essays.* Longmans, Green and Co., London, 1910
30. LYNN, LAURENCE E.: *What is Neo-Weberian State? Reflections on a Concept and its Implications,* in The NISPAcee Journal of Public Administration and Policy Special Issue: A Distinctive European Model? The Neo-Weberian State. Volume I, Number 2, Winter 2008/2009, pp. 17-30.
31. MATTHEWS, JESSICA: *Power Shift,* in *Foreign Affairs,* 76. évf., 1. szám (1997. január-február), pp 50-66.

32. MENYHÁRT ZSOLT: *Az állami szerepvállalás aktuális kérdései, avagy változást indukál-e az egységes(ülő) Európai Közigazgatási Tér?* In: FÓNAI MIHÁLY – SZILÁGYI EMESE (Szerk.): *Studia Iuvenum 2011*. Debreceni Állam-és Jogtudományi Kar, 2011, pp. 385-393.
33. OHMAE, KENICHI: *The End of the Nation State. The Rise of Regional Economies*. Harper Collins Publishers, London, 1995
34. OSTROM, ELINOR: *Governing the Commons. The Evolution of Institutions for Collective Action*. Cambridge University Press, Cambridge, 1990
35. PALLEY, THOMAS I.: *Milton Friedman: The Great Laissez-faire Partisan*, in *Economic & Political Weekly*, Vol. 41., No. 49. (Dec. 2006), pp. 5041-5043.
36. RÖPKE, WILHELM: *Civitas Humana. A Humane Order of Society*. William Hodge, London, 1948
37. RÖPKE, WILHELM: *The Social Crisis of Our Time*. Hedge, London, 1952
38. SACHS, WOLFGANG: *Fejlődés: Egy eszme tündöklése és bukása*, in SCHEIRING GÁBOR – BODA ZSOLT (Szerk.): *Globalizáció és fejlődés. Kritikai fejlődéstanulmányok szöveggyűjtemény*. Védegyelet – Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest, 2011, pp. 53-78.
39. SASSEN, SASKIA: *Elveszített kontroll? Szuverenitás a globalizáció korában*. Helikon Kiadó, Szeged, 2000
40. SCHEIRING GÁBOR: *Fenntartható humán fejlődés neoliberalizmus helyett: gondolatok a jóléti állam politikai ökológiájáról*, in SCHEIRING GÁBOR – BODA ZSOLT (Szerk.): *Gazdálkodj okosan! A privatizáció és a közszolgáltatások politikája*. Védegyelet – Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest, 2008, pp. 48-66
41. SCHEIRING GÁBOR – BODA ZSOLT: *Lehet más a fejlődés?* In SCHEIRING GÁBOR – BODA ZSOLT (Szerk.): *Globalizáció és fejlődés. Kritikai fejlődéstanulmányok szöveggyűjtemény*. Védegyelet – Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest, 2011, pp. 9-16
42. SEGESVÁRY VIKTOR: *A globalizációs álmok után egy széttöredező világ*. Mikes International, Hága, 2006
43. SHAW, MALCOLM N.: *Nemzetközi jog*. Complex Kiadó, Budapest, 2008
44. STERPAN, IONUȚ: *David Friedman's Model of Privatized Justice*, in *Public Reason*, Vol. 3. No. 1 (June 2011), pp. 79-97.
45. SZABÓ GÁBOR: *Szétszakadó világunk. A globalizáció emberi jogi kockázatai*. Publikon Kiadó, Pécs, 2010
46. SZENTES TAMÁS (Szerk.): *Fejlődés. Versenyképesség. Globalizáció*. I. kötet. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2005

47. SZIGETI PÉTER: *Kategóriák. Civil társadalom (Société civil) – szociális piacgazdaság – jóléti állam – szociáldemokrácia – globalizáció – szuperstruktúra*, in SZIGETI PÉTER: *Társadalomkutatás – mi végre? Politikatudomány. Alkotmányjog. Világrendszerelmélet*. Széchenyi István Egyetem, Győr, 2011
48. SZIGETI PÉTER: *Világrendszernézőben. Globális „szabad verseny” – a világgazdaság jelenlegi stádiuma*. Napvilág Kiadó, Budapest, 2005
49. TAKÁCS PÉTER (Szerk.): *Államelmélet I. kötet. A modern állam elméletének előzményei és történeti alapvonalai*. Szent István Társulat, Budapest, 2009
50. TANZI, VITO: *Government versus Markets. The Changing Economic Role of the State*. Cambridge University Press, Cambridge, 2011
51. V. I. LENIN művei. 25. kötet. (1917. június – szeptember). Szikra Kiadó, Budapest, 1952
52. WACQUANT, LOÏC: *Három lépés a létező neoliberalizmus történeti antropológiája felé*, in *Fordulat*, 2012/2. (18.) szám, pp. 10-31
53. WADE, ROBERT HUNTER: *Governing the Markets. Economic Theory and the Role of Government in East Asian Industrialization*. Princeton University Press, New Jersey, 2003
54. WALLERSTEIN, IMMANUEL: *Bevezetés a világrendszer-elméletbe. L'Harmattan-Eszmélet Alapítvány*, Budapest, 2010
55. WALZER, MICHAEL: *Politics and Passion. Toward a More Egalitarian Liberalism*. Yale University Press, New Haven – London, 2006
56. WATERS, MALCOLM: *Globalization*. Routledge, New York, 2001
57. WEBER, MAX: *A protestáns etika és a kapitalizmus szelleme*. Gondolat Kiadó, Budapest, 1982
58. WEBER, MAX: *Gazdaság és társadalom. A megértő szociológia alapvonalai. I. kötet. A gazdaság, a társadalmi rend és a társadalmi hatalom formái. (A társadalmi szervezetek: közösségek, társulások, vallások)*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1992
59. WEBER, MAX: *Gazdaságtörténet. Válogatott tanulmányok*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1979
60. WILLIAMSON, JOHN: *What Washington Means by Policy Reform*, in JOHN WASHINGTON WILLIAMSON (Szerk.): *Latin American Adjustment: How Much Has Happened*. Institute for International Economics, Washington, 1990, pp. 7-20.

© Pongrácz Alex, MTA TK

MTA Law Working Papers

Kiadó: MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont

Székhely: 1014 Budapest, Országház utca 30.

Felelős kiadó: Körösnéyi András főigazgató

Szerkesztő: Szalai Ákos

Honlap: <http://jog.tk.mta.hu/mtalwp>

Email: szalai.akos@tk.mta.hu

ISSN 2064-4515